

Varga Gábor (1980) régész, 2009 és 2011 között részt vett a római limes magyarországi szakaszának világörökségi nevezését előkészítő *Danube Limes – UNESCO World Heritage* programban

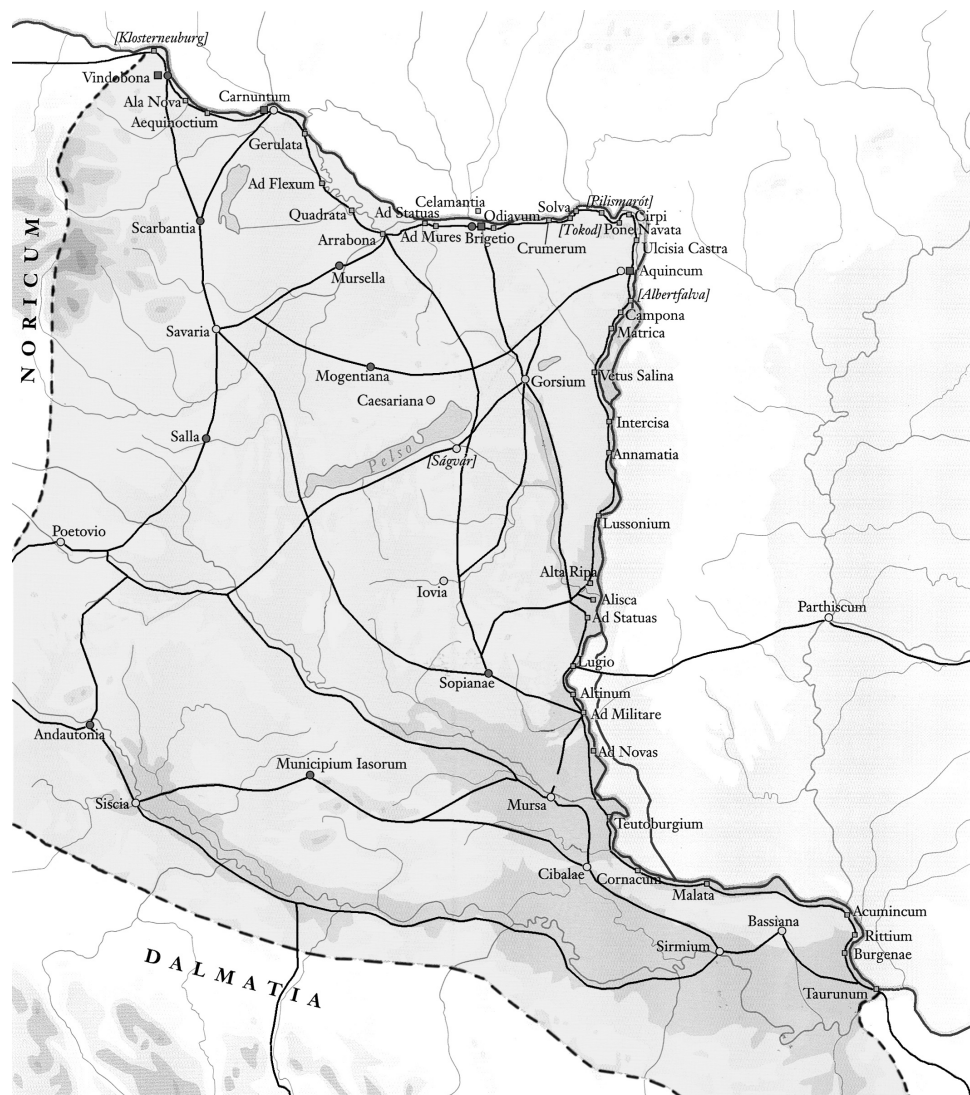
A római limes magyarországi szakaszának világörökségi nevezése

Varga Gábor

Mi a világörökség?

A világörökségi cím az ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezetének, az UNESCO-nak az egyezményén alapul. Az egyezmény 1972-ben született meg a veszélyeztetett kulturális és természeti kincsek megóvása céljából. Ekkorra a folyamatosan növekvő ipari fejlődés és a környezetszennyezés rohamosan pusztította ezeket az emlékeket.

Az egyezményt életre hívó előzmények közül legjobban talán az Abu Szimbel-i (Egyiptom) sziklatemplomok esete világítja meg a világörökség célját. Az egyiptomi kormányzat az 1950-es években határozta el az Asszuáni-gát építését, amely a Nílus vizét felduzzasztva előntötte volna a templomokat és a bejárat előtti hatalmas, 32 méter magas ülésszobrokat. A templomokat nemzetközi összefogás mentette meg. Ötven állam gyűjtötte össze azt a 80 millió dollárt, amelyből a sziklatemplomokat darabokra vágták, egy mesterséges, a duzzasztott vízszint fölé magasodó dombra szállították, és újra felépítették. Így azok 3200 év elteltével ma is láthatók.

1. kép. Pannonia provincia úthálózata, fontosabb települései és a folyami határ mentén húzódó erődök láncolata

A római limes mint világörökség

A Római Birodalom határa, a limes, a környezeti adottságoknak megfelelően változó szerkezetű. A Rajna és a Duna mentén a folyókat követik a katonai táborok, Dáciában a Kárpátok hágóit őrtornyok ellenőrzik, de itt a táborok a határvonalától már beljebb helyezkednek el. A leglátványosabb elemek azonban az épített falak és

sáncok. Ilyen a Hadrianus- és az Antoninus-fal Nagy-Britanniában és az úgynevezett felső-germaniai-raetiai limes (a Duna és a Rajna között, német rövidítése ORL) Németországban. Nem véletlen, hogy a Hadrianus-fal, ez a kőből épített, a teljes szigetet keresztülszelő, ma is látható római kori építmény vált először világörökséggé 1987-ben. Az árokból és földsáncból álló ORL 2005-ben, az Antoninus-fal 2008-ban nyerte el ezt a címet. Mindhárom emlék nagy része folyamatosan látható volt a római kor óta, még akkor is, ha funkciójukat elvesztették. Velük ellentétben a rajnai és dunai limes emlékeit, a táborokat és őrtornyokat az újkorban újra fel kellett fedezni, hiszen az álló falak kőanyagát a középkorban és a kora újkorban elhordták, és mint építőanyagot hasznosították újra, néhol pedig a Duna változó medre mosta el a maradványok egy részét. Ami megmaradt, azt elrejtette a föld, a római építmények feledésbe merültek, amíg a régészek újra fel nem tárták őket.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a helyi lakosság számára ezek a helyszínek mást és mást jelentenek napjainkban, és olyan is van, ahol semmit, hiszen a nagyközönség számára ismeretlenek a maradványok. Ennek ellenére fontos, hogy egységesnek tekintsük a római határvédelem emlékeit, hiszen csak így érthetjük meg a római birodalom folyamatosan változó hadügyeit, a római történelmet, és annak kihatását az elkövetkező korszakokra.

Csak két egyszerű példa: a daciai és britanniai hadsereg zöme a tartományon belül állomásozott, a germaniai és pannóniai hadsereg teljes egésze azonban a határon – azaz a határvédelem sosem egy központi megoldás alapján szerveződött, hanem a helyi adottságok, szükségletek és lehetőségek határozták meg. Vagy a másik példa: Antoninus Pius császár uralkodása idején (138–161) a határt Britanniában és Germaniában is előbbre tolták (ez az Antoninus-fal és a Neckar folyó vidéke az ORL vonalán), majd húsz évvel később visszavonták a korábbi vonalra. Mivel mindkét távoli helyen ugyanaz az esemény figyelhető meg, tudhatjuk, hogy nem helyi csetepatékról volt szó, hanem a birodalmi szintű külpolitika megváltozásáról. A hasonló történelmi adatok megismeréséhez a teljes határt ismernünk kell. Ez azonban hatalmas munka, folyamatos, soha le nem záruló feladat, ezért fontos, hogy megőrizzük a limes fennmaradt elemeit. A régészet csak az érintetlen lelőhelyek feltárása során szerezheti meg azokat az információkat, amelyek az egyes elemek – és ezzel majd később a teljes limes – építési korára, funkciójára és ezek változására vonatkoznak. Bármelyik lelőhely pusztulása örökre megsemmisíti ezeket az információkat is.

2000 óta a limes „A Római Birodalom határai” megnevezéssel egységes világörökségi helyszín, ehhez csatlakozott Németország az ORL nevezésekor, és ehhez csatlakozhat a jövőben Magyarország is. Természetesen ott, ahol a limes erődjeit a föld rejtje el évszázadok óta – így hazánkban is –, fontos, hogy a helyi lakossággal megismertessük ezeket az emlékeket, hogy mindennapjaik részévé váljon, hogy sajátjuknak érezzék, nélkül ugyanis nem lehet fenntartani őket, és legfőképpen nem lehet rájuk világörökségként gondolni. Ez azonban hosszadalmas és sokrétű – szakmai, hatósági, valamint helyi, lakossági szinten zajló – folyamat.

Hogy lehet világörökség a limes magyarországi szakasza?

A világörökségi cím elnyerésének első lépése a várományosi listára történő felvétel. Ez csupán annak kinyilvánítását jelenti Magyarország részéről, hogy valamikor a jövőben nevezni kívánja a helyszínt, és az szerinte megfelel a világörökség kritériumainak. A római limes magyarországi szakasza 2009-ben került fel a várományosi listára.

2009 és 2011 között egy nemzetközi program keretében a Pécsi Tudományegyetem munkatársai Visy Zsolt vezetésével elvégezték a szóba jöhető helyszínek szakmai vizsgálatát és térképi lehatárolását, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal nyilvántartásba vette ezeket a lelőhelyeket, és elindította a védettségükre vonatkozó eljárást. Ez azért fontos, mert a világörökség csupán egy cím, a jogi védelmet az adott ország törvényeinek kell biztosítaniuk. Kijelölésre kerültek az ütközőzónák, amelyek a helyszín megközelíthetőségét biztosítják, valamint azt, hogy ne kerülhessen méltatlan környezetbe a világörökség. A program végére pedig elkészült a nevezési dokumentum.

A nevezési dokumentumot az UNESCO-hoz kellett benyújtani. Ez a helyszín pontos térképi lehatárolását, főbb szakmai adatait tartalmazza. Jelenleg összesen 121 lelőhely szerepel a nevezési dokumentumban, ezek összessége adja a világörökségi helyszínt.

A dokumentumban az is szerepel, hogy mely világörökségi kritériumoknak felel meg a helyszín. Ez a limes esetében annak építészeti jelentősége (2. kritérium), egy letűnt civilizáció (a római) kivételes megtestesítője (3. kritérium), és tükrözi az építészeti technológia és a történelem több korszakát (azaz a római határvédelmi rendszer fejlődésének kiemelkedő példája, 4. kritérium). Bizonyítani kell továbbá az integritás elvét, hogy a limes egységes és ép (ez némi rugalmasságot kíván, ha csak az elemeit tekintjük, de a teljes szakaszt vizsgálva – mivel ismerjük a katonai táborokat, az őrtornyokat, a limesutat, a hozzájuk kapcsolódó polgári településeket is – állíthatjuk, hogy a meghatározó elemek ismertek), és az autentikusságát, azaz, hogy a római határvédelem megismeréséhez a limes nyújtja az alapvető forrást, hiszen írott forrásaink nincsenek, a más lelőhelyekből nyerhető adatok pedig nem vonatkoztathatók a határvédelemre.

A nevezéshez szükséges feltételek közül hiányzik a kezelési terv és az azt végrehajtó kezelő szerv, amelynek feladata gondoskodni a leendő világörökség fenntartásáról. Működéséhez természetesen pénzforrással és költségvetéssel kellene rendelkeznie.

Ennek felállítására előtt sok eldöntendő kérdést kell megválaszolni (a pénz kérdésén túl). Ezek a kérdések a limes maradványainak állapotából erednek. MASHOGY KEZELENDŐ EGY BEMUTATOTT HELYSZÍN ÉS EGY MÉG FELTÁRTLAN, VAGY FELTÁRT, DE VISSZATETEMETT. MÁS, HA SZÁNTJÁK A TERÜLETÉT, VAGY FÜVES RÉT, ÉS MÉG INKÁBB, HA BEÉPÍTETT, NETALÁN IPARI KÖRNYEZETBEN VAN. NÉMELYIK HELYSZÍN EGY TELKET ÉRINT, DE OLYAN IS VAN, AMELY SOK SZÁZAT! Ezek számtalan konfliktushelyzetet rejtenek magukban.

Kézenfekvő lenne úgy gondolni, hogy ezeket a telkeket meg kellene vásárolnia az államnak, ez azonban nem célravezető és nem is kivitelezhető. A világörökség célja ugyanis nem az,

hogy mindent bemutassunk: erre nem is alkalmas mindegyik helyszín, és a bemutatást minden esetben régészeti kutatásnak kell megelőznie, amelynek költségei felmérhetetlenek. A cél a maradványok megőrzése, és ez sokszor csak akkor lehetséges, ha érintetlenül hagyjuk a területet. A különböző emlékek bemutatathatósága is korlátozott. Az épített örökségből néha csak az alapfalak maradtak fenn, márpedig nem túl sokatmondó, ha mondjuk ötven őrtornyot bemutatunk, de mindenhol csak négyzetes alaprajzú, térdig érő falakat láthatnak az érdeklődők. Visszaépíteni egy hipotetikus, de álló őrtornyot – a világörökségi elveket követve – csak ott lehetne, ahol szinte teljesen elpusztultak a megőrizhető részek.

Nincs létező példa olyan utak bemutatására sem, amelynek felülete nem volt kövel burkolva, márpedig a limesút ilyen. Az efféle utak nem is tárhatók fel felületben, a régészek is csak a metszetüket szokták vizsgálni, amely elárulja építési technikájukat. Enélkül azt sem tudjuk, milyen állapotban vannak – néha már csak az út árkai vannak meg, az út felületét a szántás rég elpusztította. A meglévő, bemutatott helyszínek pedig folyamatos karbantartást kívánnak, különben a növényzet újra belepíti őket, gyökereik szétrombolják a még megmaradt falakat is. Ezt a (sokszor tisztázatlan) tulajdonviszonyok akadályozzák meg napjainkban, ezért ezek is rendezésre szorulnak. Az olyan jól ismert bemutatóhelyektől, mint az aquincumi romkert, is újfajta bemutatási módokat követel meg a mai látogató (tavaly el is készült egy új lakóház-rekonstrukció).

Ebből az összetettségéből következik, hogy a limesre mint világörökségre is csak egységesen, a helyi, egyéni érdekek fölé emelkedve lehet gondolni. Nem lehet mindent bemutatni, és amit be lehet, azt sem ugyanazon a módon. Például ahol a limesút a modern 6-os út alatt fut, csupán táblával lehet jelezni a tényét. Azok az őrtornyok és útszakaszok, amelyek szántásba esnek, legfeljebb növényzettel, a maradandó emlékek pedig néha csak burkolatban, alaprajzban jelezhetők, és csak a legritkább esetben lehet modern, teljes rekonstrukciókat alkalmazni. És még mindig marad bőven olyan hely – szántóföldek, beépített területek –, ahol továbbra is csak a szakemberek fogják tudni, mit rejt a föld.

További tájékoztatást nyújt:

www.vilagorokseg.hu
whc.unesco.org

Visy Zsolt (szerk.) 2011. *Rómaiak a Dunánál. A Ripa Pannonica Magyarországon mint világörökségi helyszín. – Romans on the Danube. The Ripa Pannonica in Hungary as a World Heritage Site.* Pécs.
Visy Zsolt (szerk.) 2011. *A Danube Limes program régészeti kutatásai 2008–2011 között. – The Danube Limes Project Archaeological Research between 2008–2011.* Pécs.

A Frontiers of the Roman Empire (A római birodalom határai) sorozat kötetei:

Breeze, David J. – Jilek, Sonja – Thiel, Andreas 2005. *Frontiers of the Roman Empire. – Grenzen des Römischen Reiches. – Frontières de l'Empire Romain.* Edinburgh–Esslingen–Wien.
Czys, Wolfgang – Faber, Andrea – Flügel, Christof – Sommer, C. Sebastian 2006. *Sites on the Danube Limes in Bavaria – Fundplätze am Donaulimes in Bayern.*

A turistacsalogató helyek egyben nagy figyelmet, komoly ellenőrzést kívánnak meg, hiszen a turizmus és a világörökségi cél, az emlékek megőrzése könnyen kerülhetnek ellentmondásba egymással.

Meggondolandó az is, hogy érdemes-e már elsöre neveznünk mind a 121 helyszínt. Tudunk-e kezelni kilométernyi hosszú útmaradványokat, amelyek átlósan keresztezik a szántóföldeket? Vállaljuk-e, hogy olyan őrtornyokat nevezünk, amelyeknek csak az árkait ismerjük légi fotóról, de nem tudjuk, rejt-e bármilyen megőrizhető maradványt a föld? Vagy ha tudjuk, hogy van mit megóvni a pusztulástól, tudjuk-e vállalni a költségeit, hiszen senkitől sem várható el, hogy paragon hagyja a földjét? Ezeket később is világörökséggé lehet tenni, kiegészítésként, ha viszont valamit törölni akarunk a listáról, azt az UNESCO a helyszín pusztulásának fogja tekinteni.

Azt gondolom, ahhoz, hogy mi is és a limes maradványai is nyerjenek a világörökségi címmel, komoly szervezőképességről és empátiáról kell tanúbizonyságot tennünk. A földtulajdonosoknak érdemes elgondolkozni azon, hogy tudják-e máshogy is hasznosítani a területet. A lelőhelyek megőrzéséhez az is elég, ha füvesítjük a területet, ilyen értelemben működhetne például egy kemping vagy golfpálya, amely a tulajdonosnak bevételt jelenthet, egyben használhatja a világörökségi logót, ami külföldről is vonzhatja a turistákat – persze nem árt, ha ilyenkor el is irányítjuk őket a látható emlékek felé.

Annak, aki bemutatott emlékek környékén beruházna, érdemes figyelembe vennie, hogy a fejlesztéseknek, terjeszkedésnek útját állhatja maga az emlék – például nem lehet rajta parkolót építeni, kávézót telepíteni bele, csak mellé.

És végül a múzeumoknak is új szemléletmódot kell bevezetniük, együtt kell működniük, a látogatókat informálniuk kell a limes többi állomásáról és a hozzájuk kapcsolódó egyéb szolgáltatásokról, szállásról, éttermeikről. Szórakoztató – a limeshez köthető – programokat kell rendezni, hirdetni, és olyan ismeretanyagot nyújtani, amit pihentető módon lehet átadni. Ehhez pedig modern megoldásokhoz kell nyúlni akkor is, ha az ellentmond a múzeumi hagyományoknak, hiszen a világörökség csak akkor lehet mindenkié, ha minél többen megismerhetik.

Visy Zsolt 2008. *A római limes Magyarországon – The Roman Limes in Hungary.* Pécs.

Dyczek, Piotr 2008. *The Lower Danube Limes in Bulgaria – Долно-дунавския лимес в България.* Warsaw–Vienna.

Harmadyová, Katarína – Rajtár, Ján – Schmidtová, Jaroslava 2008. *Slovakia – Slowakei – Slovensko.* Nitra.

Breeze, David J. 2009. *The Antonine Wall. A World Heritage Site – Der Antoninuswall.* Edinburgh.

Jilek, Sonja 2009. *The Danube Limes. A Roman River Frontier – Der Donaulimes. Eine römische Flussgrenze.* Warsaw.

Breeze, David J. 2011. *Hadrian's Wall – Der Hadrianswall – Le Mur d'Hadrien.* Hexham.

Visy Zsolt 2011. *A római hadsereg a limesen. A római limes Magyarországon. – The Roman Army and the Limes. The Roman Limes in Hungary.* Pécs.

A kötetek elérhetők elektronikus formátumban a www.limes-oesterreich.at/html/brochure.php címen.